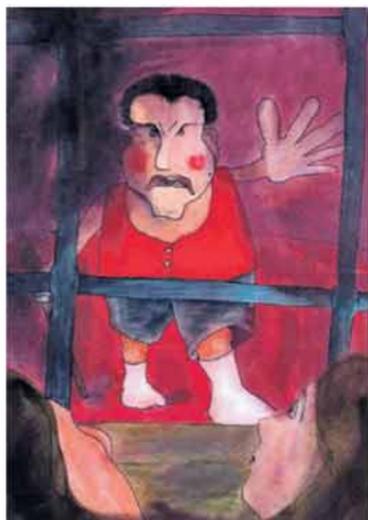

DI SAIT VO LUSÉRN appuntamento della minoranza cimbra di Luserna

A cura dell'ufficio pubblicità
del quotidiano Trentino

Dar lest tage von bill mánn

A stördjele in alt geréda vo Sambastiá

Christian Schneller (1831-1908) iz gest ummandar von earstn studjös zo schraiba über di stördja un zung von laüt boda lem atti trianar sait vo dar Zimbar Earde. In sojn libar *Skizzen und Culturbilder aus Tirol* (1877) kontärtar vo sojn viazo zo vuaz vo Kallia fin au affon "grümman hoachpon vo Folgrait" un betar vür, über in Som, fin atz Sambastiá. Sëmm hattar bokhennt an mánn boden hatt kontärt

a stördjele in soinar altn taütschan zung. I hänz abegeschribet asó, azpidarz hatt augemercht dar Schneller, ná dar taütschan schrift. Zo machaz destraz, in platz von puachstabe "w" makmanen vürstëlln a "b" azpe in "balt". Lai di börtar boma nêtt vorstéat dëstar hánnesë übarsëtz zbnisnen parentesi azpe biar. Wenn der wil mann huam kimmt, vorscht ar de wil frau: "Hast mar beruatet eppas za essa, warum i pin huare (hummare)?" Ma wenn de alte nou net gekoucht hat, küt se, m mann, az er gea nou za nema a bizzla flaisch, ke dopo well'm sa kouchen an guaten vormas, un gíbt'm derwail (innzbsinen) a schüssel voll met milch un a stück ruggabruat za brocken ein. Gegesst, ass er hat, vorscht ar de wil frau, was es ist, che stinkt na menschlaisch. De frau küt'm, che dada sain da kuana leut un wenn ar a sölla (a sötta) flaisch essa will, kun ar gea af'n Wolfegg (obar Sambastiá), che sa hatt gasecht zwua kluaue kinder, a dirle un a kluaue bueble, met a kluaue körbla (zümmele) voll met eardbern (roatpern) un schwarzbern, un wenn ar luajt, darwischt ar se nou. We dar hatt gahuart (gehört) dieses, hat ar gnianca gawischt a 'n schnabel che dar ist galuajt we a vuchs. In a halbe stund (ur) ist ar da gawest met de

armen kinder in sack; uas hat garuft de muatter, 's andere 'n vater. Der wil mann hat de kinder in de stube gatragt un de wil frau hat se vom sack ausgezieht. "Est well ma se töadten un dopo siaden". Ma de alte frau hat se net gawellt töadten lassen, warum se sain arza mager. "S' ist bessar, war tuan se in 'n stall, wo da sein gawest de oiba (di öm), einsperren un se mästen (vöazarn) un dopo, wenn se sain vuast, hon war miar (mearar) flaisch za essa." So hab'n se gatan. A mal ist da könt (khent) der wil mann un hat köt: "Reck aus an vingar ba diesem loch, i will schaug'n, ass du vuast pist." S' dirle hat ganomt a rais un hat's gasteckt ba loch aus. Der wil mann hat köt: "Du pist nou arza mager." An anders mal ist er könt zornig un hat köt: "Mager oder vuast, kennt as den stouck (affon hakhstokh), i will euch de köpf ahacken." 'S buable hat köt: "Lass mi seh'n, we du tuast met den beil". Der wil mann hat 'n beil geb'n, n bua, dopo hat ar se gemüsst knieen nider un der bua hat 'm gahackt nider, n kopf un ou dar wil frau. Dopo sain se gant huam ka der muatter un kan vater. Asó soinsa gánt zo geriva, dar bill mánn un soi baibe, ná azpisa hám kontärt disedjar di altn vo Sambastiá.

PaP

"Lesan" 'z pild: La Vergine delle rocce

Azze mochat nemparn in aniaglan mánat vo disan djar 2020 a pild, vor in djenáro zornirate "La Vergine delle rocce", umbrómm an mitta earst von hochnach - djenáro vairtma "Da Hailige Maria Muatar vo Gottarhear", un darzuar in tage vodar patze o, an menta sèkse vairtma Gottarhear bodase macht khennen vorá alln in völk vodar bëlt, un an sunta zöölve vairtma "Di toaf vo Gesü." 'Z djar 2019 izzese gespèrrt pitt ploaze auzlegom zo gedénkha di 500 djar vo Leonardo da Vinci. Vo disar zait zo gedénkha disan verbar, djüsto vorgánt di Boinichtn, pan naüge djar izzmar gestánt in hirn ditza pild. Asó dar groaz verbar in ditza pild, versióng boda iz in Louvre a Parigi, hatt auzgezogt voner bëlt vo krötz un in a strenga prospektiva di laüt gevèrber in a pirámide. Attn mustätz vodar Madánna, von Kristkhinn, von khlumma Giovanni Battista un von engl izta eppaz vo timpl un naturál asó azpe in laip, sovl azzase mövratn alle panándar in disan khlumma un groaz platz. Zöbrest attn spitz vodar pirámide di Madánna, iz gehöachart ma si pikhtze pinn khopf azpe "Muatar vo Gottarhear", gerüaft

asó pinn dogma von Concilio vo Efeso (431). Si schauget abebart, un nor abebart sekma soi gepümlate tschenkh hánt sovl bise bëllat schoanen di sèlln untar. Alle di hent vo disan figürn pariratz ke sa mövarnse, zo zoaga odar zo lirna epparéppaz. Azpe 'z khönda di Vangeli canonici, dar G. Battista in soi djüngom izzese nia getrofft pitt Gesü. Berda hatt geschafft 'z pild, hatt geböllt azta 'z Kristkhinn baige in sèll boda berat khennit soi prekursor. Ditza berat auzgevallt schiar 30 djar darná, baldaren hatt getoaft inn in bazzar von fluzz Giordano. Di laipla von khindar sojn asó schümme gepolstart un sojn eppaz vorvür zoa zo magase áschauung in di oang, azpe di khindar alümma khánen tían. "Du ai ka miar, ke i khimm ka diar". Obar da offege un fürse kartza groaz hánt vodar Madánna, da ándar boda vürschupft 'z khinn; untar tortemitt izta da sèll von engl, un hërta abe geráde izta 'z Kristkhinn boda baiget. Baz gittaraz zo pensára dar engl umgedrent boda schauget a migele zuar üs, un lirt pinn vingar eppaz tortemitt? Da glenteze snur umme in laip vodar Vergine? Habante gekhennt er aniaglan

sám un gresle, auvar vodar earde hattar gevèrber gresar boda hám gelebet in di sèlln zaitn. Tiavrante 'z oage izta eppaz bodaz trakk zuar an stoll, nêtt gemacht vo hánt vo mánn. Un daz betarste, vort von únsar oage prichta durch a bëlt vo schatn vo krötz, züntrest a liacht boda er alümma hatt gehatt in soi khopf un in soi seal. Vor ús ditza gevèrba bart stian hërta eppaz zo plöaza, asó beránde baibar un mánnen in di zaitn bartn nia sojn guat "zo lesaz in gántz".

A.G.

'Z printt

In di lestn zaitn in Australia izta ná zo prenna dar gántz balt. Ma bia saibar girift fin att ditza un umbrómm izta ná zo prenna allz? Fin est hámda givánk vaür 8 mildjü ettari balt, ke 'z berat a toal earde gröazar baz di Schweiz, un vo setémbre soinda gistorbet 24 laüt, peng in vaürdar. Daz earst sachan, di Australia printt umbrómm 'z iz barm un renk biane. Est da ka üs iz bintar ma sèmm, ke 'z iz att d'ándar sait vo dar bëlt, iz summar. Sa hërta sèmm soinda gest khlummane prent in di beldar, ma nicht groazaz azpe haür. 'Z iz hërta gest barm un 'z hatt hërta girenk

biane, ma haür mochpar pensárn ke 'z izta no epparéppaz boda macht vil gröazar disan problema. Umbrómm azta voránahí di khlumman prent hám gimak khemmen darléscht in bintschte zait, haür izta khent darzuar dar cambiamento climatico, 'z iz khent no barmar, vil vert mearar baz 40 grade, un di vaürdar sojn khent asó groaz ke ma makse neméar darléschan. Oltre ditza izta zo khöda ke dar bint boda khint au von südpol hatt gitribet 'z vaür ummar pa lánt. Vo setémbre izta ná zo prenna 'z lánt ena zo fermárese. No hërta soinda mearar baz 200

prent ummar pa Australia boma nêtt sait guat zo darléscha. Allz ditza oltre zo haba vorprennt di beldar un gitóatet eppaz azpe 500 mildjü vichar, hatt distrüdjart mearar baz tausankh haüsar. Addirittura pinn bint dar roach iz girift fin aftn snea von pèrng in Nuova Zelanda. Zo helva zo darléscha 'z vaür soinda khent girüaft draitausankh pompiarn, boda sojn khent addestrárt vor disa sber arbat. 'Z izta o zo khöda ke, ánka azta di beldar hám givánk vaür alümma, vor di hitz un vor in bint, di Australia in di lestn djar hatt nicht gitánt zoa azta nêtt sutzédar

asó eppaz. Sa hám hërta ginütz in kholl zo bërma, boda nêtt iz gesünt vor únsar bëlt. Azpe sa khött soinda gistorbet an halm mildjardo vichar. In aniaglan ettaro lánt soinda gistorbet vorprennt schiar 10 mammiferi, 20 vöglun un 130 rettili. Vo alln in vichar di sèllnen boda sojn gistorbet daz meararste un gístánt in bintsche soinz sichar di koala. Basta pensárn ke zboa terzi von koala afta gántz bëlt sojn gistorbet. Lusérn, únsar lánt, boastzan sichar vil vo vaür, umbrómm in sèll 1911, balda hatt giprennt daz gántz lánt, vor in groaz bint un

umbrómm di tèchar sojn gest gimacht pitt prettar, soinda gístánt ena haus mearar baz 300 laüt. Sperarbar azta allz mage

khemmen risòlvart un di vaürdar darléscht un di australié mang hám a migele patze. An gruaz,

Samuel Pedrazza

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

MÉLDUNG

Prodjèkht: "Khñöpplar vo Lusérn"

Dar Kultürintitut Lusérn süacht a mensch boda khánt khñöppln un boda iz guat abezolirna ándre laüt. Di kürs bartnse haltn, alle di bochan, di fintzta in tages vor di djungen, un aln zboa bochan (di sántzta in tages) vor di groazan. Berdasan bill bizzan mearar mage ártuavan in Kultürintitut Lusérn. 'Z izta zait innzogeba di dománda fin di zöölve von vraitá 24 von hochnach 2020.

Lusérnar Boinichtn 2019

Aniaglana Istitutzióng, z'arbata gerécht, mocht rendarn kunt vo daz sèll bese tíat un auzlysnen bazta hám zo khöda di laüt boda hám zo tíana pitt irn; vorstian, vor aniaglan prodjèkht bese vürtrakk, bida iz gánt allz azpe 'z hatt gehatt zo giana, odar bida iz eppaz zo pezzra odar zo bëksla. Lai tíanante asó makma sojn sichar z'arbata gerécht.

Vor ditza un o umbrómm 'z iz geschribet in Statüt, dar Kultürintitut Lusérn, vo hërta, a bötta atz djar, vinntze pitt sojn laüt un pitt alln in rapresentént boda hám lust zuarokhemma.

Un asó haür o, atz 21 von Kristmánat, dar Kultürintitut hatt hergerichtet in Lusérnar Boinichtn. A bichtegar momént, nêtt lai zo "rendra kunt un auzolesa naüge idée", a momént zo pinta hërta mearar di lusérnar pitt sojn Institut.

Dar Vorsítzar Gianni Nicolussi Zaiga un di direktören Anna Maria Trenti Kaufman, hám gedenkht di bichtegarstn prodjèkhte vürgetrakk auz pa djar 2019; fra dise

dar prodjèkht ADOC, a didjital arkiv vo foto, intervü, un dokumétn. Sa hám gedénkht o ke 'z iz sa mearar baz a djar boda TVA Vicenza zoaget in únsar tagescháu Zimbar Earde in da gántz provintz vo Vicenza. 'Z soinda khennit augeroatet di naüng "speciali" boda gian att TML. Un gántz khurtz soinda khennit augeroatet prodjèkhte azpe da "Zimbar Kolónia" boda ditza djar hatt gesek nemmen toal 42 khindar; dar "Summar Khindargart", di "Zimbar Kürs" un di kürs vo taütsch, odar dar kalandárdjo 2020 boda bart rivan in alle di haüsar. Ma, ma hatt nêtt lai augeroatet bazta iz khennit getánt, 'z izta khennit khött o bazta bill vürtrang vo naügez dar Kultürintitut auz pa djar 2020; mearare di prodjèkhte, un fra dise an DVD vo kantzü gemacht vodar aktören Maria Roveran.

Mearare "hoache" hám geredet gedénkhante bi bichte 'z izta di arbat boda vürtrakk dar Kultürintitut zoa azta d'únsar zung un kultür mage hám no a längez lem. 'Z izta o khennit gedénkht ke di famildje: tatta, mámme un non, mochatn hërta ren, pitt alln in djungen, azpe biar; lai asó allz daz sèll boda tíat dar Kultürintitut mage hám bërt. Azpe alle djar soinda gest di "Zimbar prüadar" von Simm un Draitza Kamoúdar un, azpe alle djar, allz iz gerift pittnan schümman momént: a fladl panetü, a tétzle guatn boi, un a drai börtat pittnándar.

E.v.K.